

БІЛІМ САЛАСЫНДА РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ - ҰЛТ ТАРИХЫНА ЖАҢА КӨЗҚАРАСПЕН ҚАРАУДЫ ТАЛАП ЕТЕДІ

БҮГІНГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ӨМІРІНДЕГІ ТҮБІРЛІ ӨЗГЕРІСТЕР, СОНЫҢ ІШІНДЕ РУХАНИЯТ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТУ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛЫП ЖАТҚАНДА, ЕҢ АЛДЫМЕН ТАРИХИ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНЕ, ТАРИХ ҚОЙНАУЫНДА ЖИНАҚТАЛҒАН БАҒАЛЫ ТӘЖІРИБЕЛЕРГЕ НАЗАР АУДАРУДЫҢ МАҢЫЗЫ ЗОР. БҮЛ - ЖОҒАЛТҚАНЫҢДЫ ТҮГЕНДЕ ДЕГЕН СӨЗ. ЕЛДІҢ ТӨРТ ҚҰБЫЛАСЫН ТҮГЕНДЕУ, ОНЫҢ ТАРИХЫН ЖӨНГЕ КЕЛТІРУДЕН БАСТАЛАДЫ.

КАРИБАЕВ Сәрсейбай Әскенұлы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

Тарих - ұлы ұстаз. Танып танылым алар, тасқа басылған шынайы, төл тарихи болмаған ел, соқыр жаңдай қарманшыл, күндік тірлігімен күн кешеді. Өткеннің өнегесінен нәр ала аламай, кешегісін бүгінгімен салыстырып сабақтастыра алмайды. Болашағы тұманға айналады. Оған қосымша «бұрмаланған» тарихи болса, одан өткен қасірет жоқ. Өйткені, «бұрмаланған» тарих отар ел үшін - қасірет, ал отарлаушы ел үшін - құдірет. Сондықтан ұлт пен елдің мәңгі сақталып дамуында шынайы, төл тарихтың алатын орны ерекше.

Патшалық, одан кейінгі кеңестік Ресей отаршылдық саясатын ақтау мақсатында «көпшіліктің басын басса, сабы маңдайына тиетінінен» сақтанып, күштеп құрамына кіргізілген ұлттар мен мемлекеттердің тарихын саналы түрде бұрмалады. Яғни, Д. Нерудің «отар елдің тарихы - жаулап алушылардың қолымен жазылады» дегеніндей отаршылдық кезеңде «Ата тарихымыз» Ресей мүддесі тұрғысында жазылды. Нәтижесінде Ресей құрамындағы өзге ұлттармен қатар, Қазақ тарихында да «ақтандықтар» пайда болды. «Ақтандықтарға» - өткен тарихымыздың (зерттеуге тиым салынған - К.С.) зерттелмеген, немесе зерттелсе де, шынайы бағасын ала алмаған кезеңдер мен оқиғалар жатады, яғни «ақтандықтар» халықтың тарихи санасына теріс көзқарастарды қалыптастырды. Атап айтатын болсақ, «Қазақстан Ресей құрамына өз еркімен қосылды», «Қазақ хандығы (мемлекеті-К.С.) бір орталыққа бағынған біртұтас ел болмады», «Қазақ мемлекеті те, мемлекеттік шекара да болмаған», «Қазақ халқы өзара алауыз, бірлігі болмады», «Қазақ хандары ел мүддесінен тақ мүддесін жоғары қойды, өзара таққа таласты» деген сияқты жалған тұжырымдар, өкінішке орай, осы күнге дейін тарихи оқулықтарында орын алып ұлт, мемлекеттің қауіпсіздігіне нұқсан келтіріп келеді. Мұндай тұжырымдар қазақ елі «жеке тәуелсіз ел бола алмайды, ол белгілі бір күшті елдің құрамында болуы керек» деген сияқты жастарға жалған тарихи сана қалыптастырып отыр. Ал қазіргі шынайы өмір бұл қағидалық өмірден еместігін көрсетті. Посткеңестік мемлекеттер арасында Қазақстан бірінші болып ЕҚЫҰ-на, Ислам конференциясына төрағалық етті. Әлемдегі саяси беделі артты.

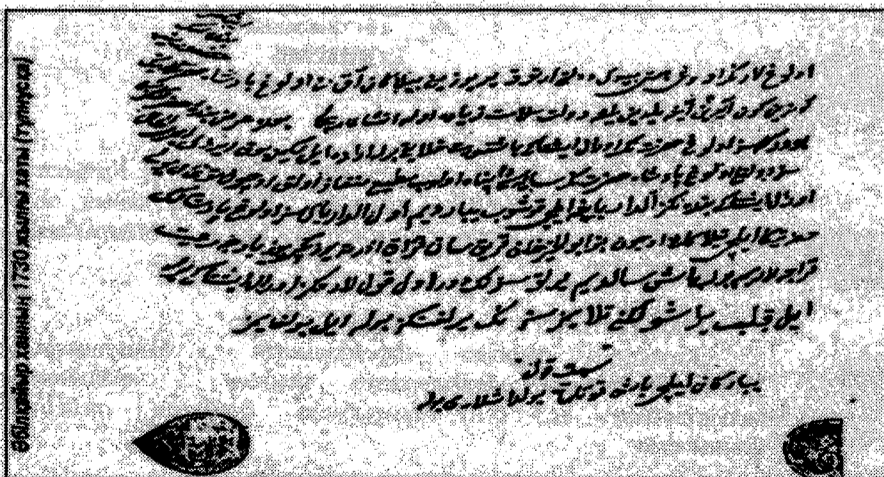
Медицина ғылымында адам өміріне аса

қауіпті және қауіпті емес деген аурулар болады. Аса қауіпті болса, тез арада ота жасап, алып тастап, емдеуді одан әрі жалғастырады. Сол сияқты, қазіргі төл тарихымызға мемлекеттік көзқарас тұрғысынан қайта бағамдау, зерделеу кезеңінде ең бірінші жоғарыда айтылған аса қауіпті тұжырымдардан арылуымыз керек. Одан кейін тарихымыздың кемшіл тұстарын «Мәдени мұра» және «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасы аясында жинақталған жаңа дереккөздері негізінде ұлттық мүддеге сай толықтырып отырғанымыз жөн болады. Сондықтан қазіргі кездегі басты міндет - «ақтандықтардың» себеп-салдарын ашу, төл тарихымызды қазақтың ұлттық көзқарасы тұрғысында зерттеу, жазу, ұғыну, білу, яғни шынайы тарихи сана қалыптастыру болып табылады.

Орыс тарихнама ілімінің негізін салушылардың бірі, Петербург діни академиясының профессоры М.О.Коялович неміс ғалымдарының орыс елі тарихын жазуға араласқысы келгенін жақтырмай былай деген: «...мен...сауал қояйын, сыртқы елдеріміздің орыс тарихын жазуға араласқанынан бізге келер пайда көп пе, зиян көп пе?» дейді де, «бұдан орыс тарихы іліміне келетін зиян өте көп, өйткені бұл пәнді орыс көзқарасынан алған тұрғыда дамытын жолды өз беделдерімен қиып тастайды» - деп өзі жауап береді. Бұдан шығатын қорытынды, әрбір ұлт, ел, өз тарихын өзі жазуы керек.

Міне, сондай міндеттердің бірегейі - Әбілқайыр ханның 1730 жылы орыс патшасына жолдаған хатын саналы түрде дұрыс аудармау арқылы қазақ елінің Ресей құрамына «өз еркімен қосылды» деген «ертегі» болып табылады.

Түпнұсқа мәтіні:

Ұлулардың аууа маршаматы биік, дәулеті артық, йер йүзіне билеген ақна ұлуғ пада хазыреттерің хузырына бенделік етеміз. Күнден күн, айдан айға, йылдан йылға дәулет сәлемет зияда олар анша тасығай. Біз ғарызбандә хазыретіңізге бұ дәрге. Сіз ұлуғ хазыретнің Орал ешпегі банқұрт халайығы бірле арада елшіміз йөк ерді. Емді ел-хал, Сіз дәулеті ұлуғ пада хазыретіңе саясуда панан олып, сатығ мунқаз олмақ үчін тоғай йолы Орал ешпегі бенделі Алдарбайға елші қосып ййбердім. Ол Алдарбай Сіз ұлуғ пада хазыретіңе елші тілегені үчін біз, Әбілқайыр хан, қырық сан қазақ, Орта йүз, Кіші йүз барша рағайат қарашаларым бірле баш салдым. Йарлық:

Сізнің дүр ол кулларыңыз Орал ешпегі бірле ел қылып ірішүү[і]нкі тілейміз. Сізнің йарлықыңыз бірле ел болғаймыз. Сейіткул ййбергем елші баш Кутлымет йолдашлары бірле.

Мына нәрсеге баса назар аудару керек: Әбілқайыр ханның 1730 жылы орыс патшасына жолдаған хатының орыс тіліндегі аудармасының өзінде түпнұсқадан принципті маңызы бар ауытқушылық жіберілген. Күні бүгінге дейін тарихшылар пайдаланып келген орыс тіліндегі хаттың мәтіні мынандай: «8 сентябрь 1730 г.

Послание в Петербург ее величеству Величайшей, благородной, богатой и умной облатательнице многих земель, ее величеству государыне императрице еженежно, ежемесячно и ежегодно желаем божией милостью благополученного государствований. Наше заявление Вашему величеству состоит в том, что с подданным Вам башкирским народом, который находится за Уралом, у нас близкии отношений не было. Желая быть совершенно подвластным Вашему величеству, я посылаю своего посланника вместе с Вашим подданным Алдарбаем. Этот Алдарбай требовал посланника от нас к Вашему величеству, и поэтому мы, Абулхайр-хан с подвластным мне многочисленным казахским народом Среднего и Малого жузов, все преклоняемся перед Вами, являемся Вашими слугами и все вместе в простым народом желаем Вашего покровительства и ожидаем Вашей помощи, чтобы с подданным Вам башкирским народом, находящимся за Уралом, жить в согласии.

Желаем Вам всякого благополучия и будем Вашими подданными. (Передали): Сейткул. Главный посланник Куттумбет с товарищами».

получить под покровом Вашего императорского величества зашиту и спокойствие, посылаю, присоединив к лесной дороге уральскому ештеку подданному Вашему Алдарбаю, своего посла. Поскольку этот Алдарбай просил к Вашему императорскому величеству, мы Абулхайр-хан, сорок санов казахов, Средний и Младший жузы со всеми подвластными мне караша склоном головою». (Исин Амантай. Әбілқайыр ханның хатын қалай оқыған дұрыс. // Абай №2, 2001. 42-44 беттер; Атабаев Қамбар. Деректану. Алматы., «Қазақстан тарихы» баспасы, 2007 жыл, 216-218 беттер)

Хатта көріп отырғанымыздай, Ресей құрамына қосылу туралы бірде-бір сөз де, ишара да жоқ.

Неге Кеңес билігі бұл хаттың аудармасын саналы түрде бұрмалады дегенге келсек. Біріншіден, кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында тарихи зерттеулерде патшалық Ресейдің отаршылдығына баса назар аударылып, Түркістан, Қазақстан, Сібір, Кавказды басып алды деп көрсетіліп, қысқа уақыт болса да шынайылық көрініс тапты. Екіншіден, Ұлы Отан соғысы басталысымен КСРО-дағы ұлттардың өткен тарихындағы ұлттық батырлары мен эпостық жырларын дәріптеп, рухын көтеру мақсатында үкіметтің қаулысы шыққан болатын. Осы тұрғыда келелі істер атқарылды. Солардың ішінде Е.Бекмахановтың «ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарындағы Қазақстан», 1943 жылы Қазақ ССР тарихы және тағы басқа эпостық жырлар жарық көрді. Үшіншіден, 1944 жылы кеңес әскері КСРО-ның батыс шекарасын фашистерден толық азат етіп, Шығыс Еуропаға аяқ басқанда, кеңестік билік ұлттық рухтың күшеюінен секем алып, ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы КСРО-дан бөліну туралы мәселені қайта көтерілу мүмкіндігінен қорқып, халықты «жуасыту» мақсатында тарихты басқаша жазуға қаулы алады. Соның негізінде 1917-1944 жылдары ұлттық отарлау мәселелері жөнінде қалыптасқан тұжырымдарды Кеңес тарихшыларының көрнекті өкілі, КСРО ҒА-сының корреспондент мүшесі А.В.Ефимов былай деп көрсетеді: 1. Ресейдің жекелеген халықтарының тарихы дербес субъект ретінде зерттелуі мүмкін емес, ол тек объект ғана. Басқаша айтқанда, кіші халықтардың орталықтан тыс өз тарихы болмайды. 2. Үлкен халықтардың кіші халықтарды жаулап алуы, не болмаса қосып алуы объективті прогрестік факт. Демек, Ресейдің шет аймақтарды отарлауы тек прогресті жағынан түсіндірілуі тиіс. 3. Аз халықты отарлауға қарсы күресінің прогресті жағы болғанымен, оларды «орыс тарихының қаһармандарына» айналдыруға болмайды. 4. Бұқараның тәуелсіздік үшін күресінен гөрі реформа үшін күресі неғұрлым әділ. Сондықтан шет аймақтардың тәуелсіздік үшін күресі аса дәстүрлі емес. 5. Ұлт-азаттық қозғалыстың жетекшілерін мадақтауға болмайды. Басқаша айтқанда, езілген халықтардың бостандық жолындағы отарлық езгіге қарсы күресіндегі батырлары мен қолбасшылары, жауынгерлік күрес тарихы болуға тиіс емес. (Аманжолов Қ., Рахметов К. Түрік халықтарының тарихы. 2-ші кітап. Алматы., «Білім», 1997 жыл, 4 бет.)

1944 жылғы қаңтарда КСРО ғылым академиясының мүше-корреспонденті А.И.Яковлев оқу-ағарту халық комиссариатында жаңа оқулықтар жайлы сөз сөйлегенде: «Орыс мектептеріне арналған әрбір оқулық орыстың ұлттық оқулығы болуы керек. Олардың мазмұнына енді жүз халықтың мүдделерін тықпалайтын ештеңе жоқ» - деп

мәлімдеп, оның іске асуына қатты көңіл бөлді. Міне, осылай «тоқпақ күшті болса, киіз қазақ жерге кірер» кеңестік кезеңде тарих осы ұстаным негізінде жазылды. Төртіншіден, қаріпті қайта-қайта ауыстыру да тарихтың бұрмалануына белгілі дәрежеде роль атқарды. Ұзақ уақыт өткен тарихын араб қарпімен жазып келген қазақ халқы латын (1930 ж.), одан кейін кириллицаны (1940 ж.) қолданды. Нәтижесінде араб жазуындағы төл тарихын оқи алмайтын жағдайға тап болды. Мұны орыс ғалымдары шебер пайдалана біліп, билер кеңесінің шешіміне негізделген Әбілқайырдың хатын саналы түрде бұрмалап, жалған тарихи сана қалыптастырды. Өкініштісі, осы уақытқа дейін қазақ тарихынан оқулық жазып жүрген авторлар араб жазуын білмегендіктен бұрмаланған орыс тіліндегі хат мәтінін пайдаланып, «Әбілқайыр билер шешімін аяқ асты етіп, елшілер арқылы бодан болу туралы хат жіберді» деп, қате тұжырымдар беріп келеді.

Ал енді осы құжатқа байланысты ғалымдардың көзқарастарына келетін болсақ: А.Исин: «аударманы түпнұсқа мәтінімен салыстырсақ, қате аударылған, аударылмағандықтан, мазмұны өзгерген және қосып жіберілген сөздер тізбегі шығарды... Қате аударылған, өзгертілген немесе аударылмаған сөздерден тыс ресми аударма салқынның тигізіген, хаттың өзінде жоқ, белгілі саяси мақсат үшін қосып жіберген сөздерді табуға болады...» [1, 42-44 б.].

Т.Жұртбай: «Әбілқайыр мен Тевкелев арасындағы қазақ елінің Ресейге бодан болуы туралы жасалған рәсімі жалған, онда тек қана сауда-саттық пен бейбіт қыпарт өмір сүру жөніндегі одақтастық сипаттағы келісімге қол қойылған, Ресей бұл келісімді заңсыз бұзып, тікелей отарлау саясатын жүргізді, одақтастық емес отарына айналдырды. Ресейге қазақ елі еркімен қосылған жоқ. Саяси және мемлекеттік билігі зорлықпен тартып алынды». (Жұртбай Т. «Талқы». Алматы. 55-56 бет.)

Е.Әбі: «Хаттағы мәтіндер бұрмаланып дұрыс аударылмаған, сондықтан ол құжаттың зандық мәні жоқ». (Әбі Е. «История государства и права Казахстана» - Караганда, 2005. с.133.)

Академик М. Қозыбаев: «Өз еркімен қосылды деу - миф». (Қозыбаев М.Өркеніет пен ұлт. Алматы. 2000.)

1995 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастыру тұжырымдамасында»: «Қазақ хандығының Ресей империясының құрамына кіру тарихы да өзінің әділ бағасын алған жоқ». (Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастыру тұжырымдамасы. Алматы, 1995 жыл.)

Академик М. Х. Асылбек: «Қазақстанды Ресей қосып алды» деп көрсетеді. (Қазақстан тарихы. Бес томдық. Алматы 2000 жыл. 3- том, 150 бет.)

1918 жылы И. В. Сталин Қырым, Кавказ, Татар-Башқұрт және Түркістан (Қазақстан) сияқты түркі өлкелерінің жағдайы туралы: «Бұл өлкелер Ресейдің саяси билігі астына зорлықпен алынған өлкелер. Бұл жерлерді (Ресейге) қосу бұрынғы тарихи Ресей тарапынан қолданылған зорлық пен зомбылықтың толық көрінісі болып табылады», - деген болатын. (И.В. Сталин. Сочинения. IV том. 67 бет)

Н.Г. Апполова Ресейдің XVII ғасырдың 30-шы жылдарынан бері жүргізіп келген саясатын: «Қазақстанды Ресей империясының отарына айналдыруға бағытталған саясат» деп түйіндейді. (Н.Г. Апполова. Присоединение Казахстана к России.)

1937 жылы жарияланған «Үлкен кеңес энциклопедиясында» «Шовинистердің қазақ халқының Ресей үстемдігін ерікті түрде қабылдағаны жайындағы аңызды шылығы өтірік» деп жазылған. (XXX том, 591 бет.). С. Аспандияров: «Тарихи шындықтар